

Végezetül arról kell szólnunk, ami nemcsak önmagában, de önmagán túlmutatóan is oly figyelemreméltóvá teszi Nádas kisregényét. Ez pedig a gondolatisága. Pontosabban az a mód, ahogy Nádas regényé tudja szervezni létélményének gondolati tartalmait. Mindennek érzékeltetésére egy összevetésre kényszerülünk. De a különbség, amit kimutatni szándékozunk, semmi esetre sem a megvalósult esztétikai értékekre vonatkozik, a művészet változó törvényeinek következménye. Összevetve Nádas kisregényét Sartre *Undor* című regényével, úgy tűnik, sikerül megragadnunk a lényegét annak, amiben e változás sajátossága — a modern próza egyik vonulatának tendenciójaként is érvényesen — megmutatkozik.

Sartre *Undor*ának hőse napló formájában közli érzéseit és gondolatait. Létezésének csúcslélményét az jelenti, amikor egyszer váratlanul sikerül megélnie minden létező „irdatlan jelenlétét”. A gondolatiság és létérzékelés hasonlósága miatt hadd idézzünk egy mondatot a Sartre-regényből: „A létezés nem olyan dolog, amit távolról is el lehet gondolni: hirtelen, durván kell rátörnie az emberre, meg kell állapodnia rajta, egész súlyával a szívére kell nehezednie, akár egy hatalmas, mozdulatlan állatnak — vagy pedig nincsen többé semmi.” A Nádas kisregényében ábrázolt létérzékelés sok vonatkozásban rokon az *Undorban* megfogalmazódó létélménnyel, ami lényegileg mássá teszi, az ennek a gondolatiságnak, ennek a tudásnak a másfajta epikai megformálásában mutatkozik meg. Nádas kisregénye — talán legmesszebbre utalóan — azért jelentős alkotása a mai magyar prózairodalomnak, mert közbeiktatott műviségének köszönhetően sikerült (igaz, egyszeri, és ilyenformán megismételhetetlen módon) megszüntetnie azt a szakadást, ami például az ún. intellektuális prózában vagy esszéregényben a bölcséleti tartalmak síkját elválasztotta a regény tulajdonképpeni cselekményétől. Azaz: sikerült a gondolatiságot beleszervesítenie a regény teremtett világába.

JUHÁSZ Erzsébet

TRAKTÁTUM A HATALOMRÓL

Šan Jan: *Knjiga vladara oblasti Šan* (San czjun su). Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1977

Ha mérleget készítenénk, bizonyára kitűnne, hogy az elmúlt nyolctíz évben több társadalomtudományi alapművet fordítottak le szerbhorvára, mint azelőtt évtizedekig. Ez lényegében érthető is, hisz szinte elképzelhetetlen az öngazgatási rendszer mint tudományos diszciplína továbbfejlesztése, ha e munka során nem vesszük figyelembe a már meghódított csúcsokat. Azokat az eszmerendszereket, amelyek kritikai elemzése esetleg utat mutat az előttünk álló problémák megoldásában. Ennek

a törekvésnek a jegyében találkoztunk az elmúlt években görög és a más klasszikus gondolkodók műveivel, de megjelentek későbbi, sőt kortárs kutatók jelentősebb könyvei is.

Sang Jang traktátumát Mitar Popović fordította oroszból. Az orosz fordító, L. Sz. Perelomov bőszes jegyzetanyaggal és magyarázatokkal látta el a művet, s így az olvasó képet kaphat azokról a történelmi körülményekről, melyek között a mű keletkezett.

A szerző olyan művet írt, amely alapvető fontosságú a kínai politikai filozófia fejlődésében. Jóllehet a korabeli (a szerző az ún. hadakozó államok korszakában, i. e. 390 és 338 között élt) gondolkodási góccok közvetlen hatását viszonylagos földrajzi elszigeteltségük miatt nehéz kimutatni, nem kétséges, Sang Jang helye ott van az emberiség első politikai filozófusai között. Csakúgy, mint Kung Fu-ce (Konfuciusz) esetében, Sang Jang művéről sem állítható bizonyossággal, hogy teljes egészében ő írta volna. Ennek legfőbb oka az, hogy a mű tizenhét évszázadon át kéziratossá másolatok útján maradt fenn és terjedt. Az első nyomtatott példány a 13. században készült el, de ekkor már a mű több változata forgott közkézen.

Mint az ún. „legizmus” egyik fő képviselője, Sang Jang nagyban hozzájárult az elődei által hangoztatott legista eszmék kibontakoztatásához, s végül megalkotta a saját eszmeileg megalapozott államirányítási rendszert, melynek középpontjában a törvény és annak tisztelete áll. A hét akkori császárság egyikéből, Vejéből, még fiatal korában menekülnie kell. Csin császáranak szolgálatába szegődik, s annak meghatalmazásával hozzájárul elképzeléseinek reformok útján történő gyakorlati érvényesítéséhez. Mind gazdasági, mind pedig politikai reformjai a központi államhatalom, azaz a császár személyes hatalmának megerősítésére irányultak. Urának halála után az ifjú császár Sang Jangot kiszolgáltatta legádázabb ellenségének, az arisztokráciának. Hogy megakadályozza a legrosszabbat, megszökött a fővárosból, de sorsát épp az általa létrehozott kötelező feljelentési rendszer teljesítette be: elfogadták, megkínozták, majd kivégezték. Reformjait az ifjú császár teljes egészében megerősítette, eszméi pedig évszázadokon át, egészen a mai napig megtartották hatásukat. Legutoljára a Lin Piao és Konfuciusz ellen indított eszmei hadjáratban kaptak helyet Sang Jang gondolatai.

A „legizmus” eszméi jó eszközül szolgáltak mindazoknak az uralkodóknak, akik Kínában erős, nagy állam létrehozását tűzték ki célul. Sang Jang gazdasági programjában a mezőgazdaságot jelöli meg mint az állam szempontjából legfontosabb és leghasznosabb tevékenységet. Ebben az időben, amit a történelem a hadakozó államok korszakának nevez, hét állam küzdött az elsőbbségért: Csin, Han, Csao, Vej, Csi, Jen és Csu. A hatalmi harcban számos társadalmi változás is bekövetkezett. A vasművelés fellendülése gyorsította a szűzföldek megművelését, az öntözőrendszerek kiépítését, s virágzó városok fejlődtek ki. Sang Jang

reformjai nagyban hozzájárultak a földbirtokoknak mint magántulajdonnak a kialakulásához és megerősödéséhez. A nagy magántulajdonban levő földbirtokok létrejötte természetesen magával hozta a kis- és a törpegazdaságok felszámolását és a szabad községi közösségekben élő földművesek számának csökkentését. A végső következmény pedig az államkassza elszegényedése lett, mert nemcsak egyre kisebb az adóbevételek, hanem kevesebb a közmunkákhoz szükséges munkaerő s a katonák száma is. Sang Yang egyik legfontosabb reformja arra irányult, hogy mindenáron megakadályozza a földművesek szétszóródását, szökését és fenntartsa a törpegazdaságokat. Így került sor az első összeírásokra s az adózás megváltoztatására. Most már nem földadót szedett a császár, hanem a termék egy részét kellett a parasztnak beszolgáltatnia. Mintegy a nagybirtokok kialakulásának ellenszeréül, Sang Jang a szűzföldek meghódítását tűzte ki célul. Ez valóban jó megoldásnak látszott, hisz a telepések által fizetett adó egyenesen a császár kincstárába került. Így jött létre azután a földműveseknek egy rétege, amely közvetlenül a császárnak köszönhette létét és gazdasági erejét.

Az adó természetben történő behajtása megkívánta a kereskedelem átszervezését. A gabonafélék adásvételét Sang Jang állami monopóliummá akarta változtatni, s mivel a hadsereg felállítására elképzelhetetlen megfelelő élelmezés nélkül, az élelemben örökösen szűkölködő országban még nemesi kiváltságokat és más rangokat is lehetett búzáért vásárolni. Ez a furcsa kereskedelem azután újabb forrásává vált a császári hatalom erősödésének.

Ekkor találkozunk a természeti kincsek állami monopóliumának eszméjével is. A szerző, aki maga is császári tanácsadó s közigazgatásának irányítója volt, így akarta elérni, hogy a polgárok megélhetési lehetősége csakis a földművelés maradjon.

Magától értetődik, hogy e nagyszabású és a központi államirányítást erősítő reformok véghezvitele nem maradhatott néhány ember feladata. Az új rendszer kiépítése, amelyben a császár hatalma gyakorlatilag korlátlan, egy olyan társadalmi struktúra létrehozását feltételezi, melyben mindenkinek megvan a jól megszabott kötelessége, jogai pedig függvényei a legfelsőbb hatalomnak. Annak, hogy a nép „jól viselje magát”, csak egyetlen útja van: rá kell kényszeríteni, hogy csak mezőgazdasággal és hadviseléssel foglalkozzon. Ezt a két tevékenységet a szerző valamiféle felsőbbrendű egységnek tekinti, megvalósulásukat pedig a legfőbb politikai értékeknek. Az az állam, állítja Sang Jang, amelynek akár egy évig is sikerül e két tevékenységre összpontosítani a nép erejét, tíz évig lesz hatalmas. Ha az összpontosított tevékenységet tíz évre sikerül nyújtani, ennek eredményeként a hatalom száz évig tart majd, s így tovább.

Hogyan lehet ezt az erőösszpontosítást elérni? Erre a kérdésre a szerző válasza a következő. Az uralkodónak el kell zárnia a dicsőség és a haszon minden forrását, s csak kettő maradhat nyitva, a mezőgazdaság

és a háborús szolgálatok. Ha ezt tudatosítják az emberekben, az eredmény nem maradhat el. A szerző javaslatában összesen húsz nemesi rang szerepel. Ezek mindegyike mindenki számára elérhető, egyetlen feltétellel: hogy kisebb vagy nagyobb mértékben kitüntesse magát a földművelésben, illetve a háborúban. E szabály alól egyetlen kivétel volt: a nem nemes, viszont vagyonos emberek rangot vásárolhattak, ha azért gabonával fizettek. A háborús érdemek egyik jellegzetes formájaként jelölte meg a besúgást. Így a besúgók, szolgálataik nagyságától függően, bizonyos nemesi rangokat kaphattak. Ez a szokatlan tevékenység azért válhatott társadalmi értékké, mert Sang Jang a deszpotikus állam egyik szociális támaszának szánta.

Részben ugyanis ezen az intézményen keresztül valósult meg a rendszer másik alapelve, hogy az elért rangok nem örökösök és nem örökölhettek. Addig tartottak, míg a kiemeltek mindenben követték az uralkodó parancsait. A hűtlenek számára a rang elvesztése kötelező büntetés volt. Ezzel vált tehát az adományok és a büntetések felváltott adagolása társadalmi keretévé a kizárólagos államhatalomnak. S az adagolás sem lehet akarámilyen. Sang Jang szerint az az állam, amely egyeduradalomra akar szert tenni az egész birodalomban, kilenc büntetésre csak egy jutalmat adhat, különben veszélybe kerülhet a már megszerzett hatalom. Ott, ahol a büntetések arányban állnak az elkövetett hibák nagyságával, nem lehet megfélemlíteni sem az elvetemült bűnözőket, sem pedig az apró vétkes elkövetőit, mondja Sang Jang.

A bűnözőket államellenségnek tekintette. Hogy valaki hajlamossá váljon a bűncselekményekre, ahhoz a legjobb út az önálló személyiség kiépítése. Minden, ami ezt elősegíti, káros a társadalomra és veszélyes a császárra. Sang Jang bizonyára egyike az első gondolkodóknak, akik harcot indítanak az ékesszólás, a találatkonyság, a zene ellen. Véleménye szerint a jóság és az emberszeretet melegágya a különféle vétségeknek. Ezek után nem csoda, ha Kína történetében először, síkraszáll a hatalomnak nem tetsző irodalmi művek elégetéséért.

Érthető, hogy a roppant összetett gazdasági és politikai mechanizmusnak a működtetése megkövetelte az erős közigazgatási apparátus létrehozását. Ennek a rétegnek az erősödése pedig, másfelől ugyan, újra veszélyeztetni látszott a hatalmat. Elhárításként a szerző azt javasolja, hogy létre kell hozni az alulról jövő ellenőrzést. E szerint a tisztviselők nemcsak a felsőbb szerveknek tartoznak felelősséggel, hanem a népnek is, amelynek kötelessége, hogy minden törvénysértésről feljelentést tegyen, mert a tisztviselő a törvény végrehajtója, nem pedig hatalmi szerv. A törvényeket az uralkodó alkotja, a tisztviselők pedig csak aktív végrehajtásukban vehetnek részt. Különösen pontos szabályok érvényesültek az anyagi juttatások és más előnyök tekintetében. Nem volt kivétel. Engedetlenség esetén a tisztviselőre is olyan drasztikus büntetés várt, mint minden más vétkesre.

A rendszert, mondja Sang Jang, törvénnyel, bizalommal és hatalommal lehet létrehozni. A törvényt mind az uralkodó, mind a hatalmasságok betartják. A bizalmat az uralkodó és a hatalmasságok együtt teremtik meg. A hatalommal viszont egyedül az uralkodó rendelkezik.

ÁGOSTON András

A KÖLTÉSZET MATEMATIKAI ELEMZÉSÉRŐL

Akik az irodalom ügyét szívükön viselik — kritikusok, esztéták, tanárok és mások —, többségükben idegenkednek az irodalomelméletet szolgálni akaró matematikai elméletektől. Ha erről esik szó, eltérő módon reagálnak ugyan, de, néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve, viszolyognak a matematika által eddig kidolgozott módszereknek az irodalomelmélet terén való alkalmazásától.

Van, aki az egészet kézlegyintéssel intézi el, mondván: az egész matematikai műelemzés nem más, mint a művekben előforduló betűk és szavak számolgatása, ami legfeljebb egy olyan megállapítást eredményezhet, hogy például az igét sűrűbben használó író műve dinamikusabb, mint azé, akinek írásaiban a melléknévek fordulnak elő gyakrabban. Vannak azonban olyanok is, akik a matematikai módszereket attól való félelmükben utasítják el, hogy azok alkalmazása uniformizálja majd a műelemzést, és így elsikkad a kritikus egyénisége és gondolkodásának eredetisége.

Függetlenül attól, hogy a matematikai módszerek elutasítását mennyire nyomós érvekkel támasztják alá a fenntartások hirdetői, Solomon Marcus könyve arról kívánja meggyőzni olvasóját, hogy a matematika az irodalomelmélet terén is alkalmazható, sőt előnyösen alkalmazható.

A könyv tematikailag két részre oszlik. Az első, mennyiségileg nagyobb része, a költői nyelv matematikai modellálásának lehetőségeivel foglalkozik, második része pedig a színpadi művek matematikai megközelíthetőségének néhány módját ajánlja az olvasó figyelmébe.

Az első rész hét fejezete a költészetelméleti kutatások matematikai megalapozottságú kísérleteit tekinti át, és összefoglalja a különböző próbálkozások eredményeit. A költészet matematikájának mint határtudománynak eredményeivel kapcsolatban Raymond Queneau-t idézi: „... minden tudományak a matematikához való viszonya négy fázist ölel fel: empirikus, vagyis a tények felsorolása; kísérleti, illetve a különböző mérések; analitikus, a számítások elvégzése; és axiomatikus, amikor deduktív módszereket alkalmazunk. A költészet tudománya már túljutott az első három fázison.”